

Výzkumné studie

SPOLEČNÉ ČINNOSTI RODIČŮ A DĚTÍ A STYLY RODIČOVSKÉ VÝCHOVY

ILONA GILLERNOVÁ

Katedra psychologie, FF UK Praha

ABSTRACT

Common activities of parents and children and parental educational styles

I. Gillernová

The paper deals with common activity of parents and children as one of the effective educational instruments developing mastering diverse kinds of activities and supporting the favourable emotional climate in family. It continues the previously published text „Educational interaction of parents and children and its transformations” that is supplied by further research data. The results brought factual data concerning the proportion of commonly executed activities in adolescent boys and girls with their parents and proposed the conditions for their effective implementation.

It shows that favourable emotional relations of parents and adolescents are important for the implementation of common activities. Common activity of parents and children represents an important socialization and educational factor.

key words:

common activity of parents and children, free-time activities of adolescents, family educational style and common activities

klíčová slova:

společná činnost rodičů a dětí, volnočasové aktivity dospívajících, způsob výchovy v rodině a společné aktivity

1. VÝCHODISKA – SPOLEČNÁ ČINNOST JAKO EDUKAČNÍ PROSTŘEDEK

Činnost lze chápat jako projev přirozené aktivity jedince. Ve shodě s obecnější koncepcí činnosti a její úlohy ve vývoji lidského jedince (Janoušek, 1984; Odehnal, Severová, 1986) lze počítat s rozvojovými potenciály společně realizovaných činností dospělých a dětí. Lidská činnost je spjatá se vzájemným působením, se sociální interakcí, interpersonálními vztahy a může být pro jedince přitažlivější než činnost individuální (Janoušek, Slaměník, 2008). **Společnou činnost** z hlediska jejího významu pro edukační procesy a vztahy chápeme jako aktivitu realizovanou dvěma nebo více jedinci ve vzájemném kontaktu, ve vzájemné interakci a respektujeme přitom, že vykazuje jiná specifika při realizaci ve vrstevnických vztazích, jiná pro společné činnosti dospělých a dětí, odlišná pro jedinečnou interakci rodičů a dětí.

Došlo: 26. 5. 2008; I. G. Katedra psychologie FF UK, nám. J. Palacha 2, 116 38 Praha 1; e-mail: ilona.gillernova@tiscali.cz

Publikace využila podpory VZ MŠMT 0021620841 a projektu GAČR 406/08/0423.

V jakékoli společné činnosti lze odlišit dvě základní a navzájem se ovlivňující **stránky**: **věcnou** (v zásadě vyjadřující obsah činnosti) a **sociální** (ukazující na množství podmínek, sociálních i osobnostních souvislostí a kontextů realizace činnosti). Společná realizace různých činností usnadňuje osvojení obsahu činností a je pro člověka zajímavá, protože představuje možnost kladného vztahu, participace na společných zážitcích; zahrnuje řadu momentů, které souvisejí s výchovou.

Společné činnosti dospělých a dětí mají interaktivní charakter. Ve společných činnostech nabývají na efektivitě a účinnosti různé formy sociálního učení. Modely a vzory působí v přirozených podmínkách a běžných situacích, spontánně se naplňují mechanismy zpětné vazby, srovnávání s ostatními, vyjadřování uznání a podpory či korekce a to je zvláště příhodné pro různé edukační interakce dospělých a dětí (Hoskovcová, 2006; Macek, Lacinová, 2006; Šulová, 2004 aj.). Prostřednictvím obsahu i vztahu při vykonávání společné činnosti se uskutečňuje **záměrné i nezáměrné edukační působení**. Ve společných činnostech dochází ke zprostředkování činnosti a vzájemných vztahů více způsoby – je to zejména:

- Obsah činnosti, participace a spolupráce při realizaci (*různé zájmové činnosti*).
- Cíl, ke kterému se činnost vztahuje. Cílem může být výsledek společné činnosti (*uklidit pokoj, postavit model letadla, seznámit se s přírodou atd.*), samotný proces její realizace spojený s uspokojováním sociálních potřeb (*být spolu a společně něco dělat, rozšiřovat společné zážitky*). Specifickým cílem může být i proces učení probíhající při vykonávání společné činnosti (*osvojování dovedností, vědomostí apod.*).
- Rozvoj činností společně realizovaných, jako i osobnosti těch, kteří do společných činností vstupují, jejich vzájemných vztahů (*otec učí děti lyžovat a zároveň tím rozvíjí svou dovednost, může s dětmi získávat nové zážitky apod.*)

Společné činnosti rodičů a dětí vyplývají z přirozeného chování rodiny, z jejího životního stylu, společensko-ekonomického zařazení apod. V průběhu času se mohou rozvíjet, měnit svou podobu – záleží na fázích rodinného života, na etapě vývoje dítěte, souvisí s emočním klimatem rodiny, osobnostními charakteristikami rodičů a dětí i s dalšími podmínkami. Výrazná odlišnost a individuální specifičnost rodinného života se projevuje právě také ve volbě obsahu i formy realizace společných činností. *Například v některých rodinách je běžné, že společně s dětmi rodiče tráví volný čas zájmovými činnostmi různého obsahu (různé sporty, kulturní aktivity, činnosti ve vztahu k přírodě, cestování) a způsob jejich realizace se přizpůsobuje věku dítěte. Jiné rodiny společně převážně „relaxují“, sledují televizi či video, účastní se společných akcí spjatých s rodinnými rituály (oslavy různých svátků apod.).*

Do společných činností rodičů a dětí se promítá jejich předmětné zaměření i sociální a motivačně-emoční stránka. Dohromady tvoří základ pro jejich **edukační funkci**. Podle obsahu je možné společné činnosti rodičů a dětí rozdělit různě. Lze kupříkladu uvažovat o skupinách společných činností zaměřených na zájmové aktivity (např. sport, kultura, umění a vzdělávání, činnosti ve vztahu k přírodě, technice), na zábavné, hrové a relaxační aktivity a činnosti spojené s chodem rodiny a domácnosti. Každý z těchto druhů aktivit vytváří jiné možnosti pro společnou činnost, každý jiné podmínky pro rozvíjení vzájemných vztahů v rodině, a také představuje odlišné rozvojové možnosti pro dítě. Není těžké si představit, že společné sportování může rozvíjet specifické senzomotorické dovednosti (v závislosti na druhu sportu), společné muzicírování bude podporovat rozvoj jiných dovedností. Ale pro rodinné vztahy a vznik určitého **psychologického společenství rodiny**

bude spíše záležet na tom, zda se rodiče s dětmi něčemu společně věnují, než na tom, o jaký druh aktivit jde.

Zjištění z našich předchozích **výzkumů** (Gillernová, 1990) specifikují uvedené skutečnosti. Například u **zájmových** aktivit jsme konstatovali, že ke společné realizaci rodičů a dětí dochází zejména:

- V počátcích realizace zájmové činnosti, kdy se začátečník neobejde bez metodického vedení, instrukcí či pobídek. S dospělym se dítě může dobře naučit základ této činnosti.
- V takzvané „kritických momentech“ její realizace. Setká-li se dítě s obtížemi a překážkami při provádění zájmové činnosti, jsou to opět dospělí (rodiče, učitelé, trenéři aj.), kteří mohou podpořit motivaci k jejímu dalšímu vykonávání. Účast dospělých se ukázala jako podstatná při přechodu na vyšší stupeň realizace zájmů.
- Zatímco realizaci sportovních aktivit v jejich začátcích podporují vrstevníci i rodiče, pro kulturní, umělecko-estetické a vzdělávací aktivity jsou nenahraditelní dospělí, zejména rodiče. Ale v kritických momentech už vrstevníci „nestačí“ ani ve sportovních aktivitách.
- Účastní-li se provádění zájmových činností dospělí společně s dětmi, podporují jejich dlouhodobější realizaci u dětí.

Obecněji je možné uvést, že **společné vykonávání činnosti** je konkrétní cestou k naplnění úlohy dospělých v souvislosti se „**zónou nejbližšího vývoje**“ v koncepci L. S. Vygotského (Kozulin, 2004; Vygotskij, 1976; Wertsh, 1994).

2. CÍLE VÝZKUMU, POUŽITÉ METODY, STRUČNÁ CHARAKTERISTIKA SOUBORU RESPONDENTŮ

Cílem výzkumu bylo zjistit, jak je naplňována edukační funkce společných činností v současné české rodině v souboru sledovaných respondentů. Zajímali jsme se o to, jak se společná realizace volnočasových a zájmových aktivit podílí na trávení volného času dospívajících, jaké jsou rozdíly mezi dospívajícími chlapci a dívkami. Sledování společných činností rodičů a dětí bylo propojené s výzkumem rodičovských stylů výchovy (dříve publikovaný článek „Edukační interakce rodičů a dětí a její proměny v reflexi dospívajících“). Rovněž bylo předmětem zájmu zaměřit se na trendy realizace společných činností rodičů a dětí v našich rodinách.

Základní **metodou** kvantitativního výzkumu bylo dotazování (dotazník k základním sociodemografickým údajům, dotazník o způsobu výchovy v rodině, o volnočasových aktivitách dítěte). Dotazníky byly zadávány skupinově ve školních třídách podrobně instruovanou osobou (výchovní poradci jednotlivých škol). Zadávání probíhalo anonymně, s informovaným souhlasem rodičů, data byla získávána v letech 2000-2002. **Výzkumný soubor** tvořilo 1317 dospívajících (56,2 % chlapců a 43,8 % dívek ve věku od 11 do 18 let). Věkové a genderové rozložení souboru ukazuje souhrnný pohled:

- 11-12 let – celkem 228 respondentů (17,3 %), z toho 102 chlapci (tj. 13,7 % ze souboru všech chlapců) a 126 dívek (tj. 21,9 % ze souboru všech dívek),
- 13-14 let – celkem 420 probandů (31,9 %), z nich 210 chlapců (tj. 28,3 % ze souboru chlapců), 210 dívek (tj. 36,5 % ze souboru dívek),
- 15-16 let – celkem 351 dospívající (26,7 %), z tohoto počtu bylo 199 chlapců (tj. 26,8 % ze souboru chlapců) a 152 dívky (tj. 26,4 % ze souboru dívek),
- 17-18 let – celkem 318 respondentů (24,1 %) a z tohoto počtu pak 231 chlapec (tj. 31,2 % ze souboru chlapců) a 87 dívek (tj. 15,2 % ze souboru dívek).

K charakteristice souboru lze doplnit vzdělání rodičů, které považujeme za jednu z důležitých sociokulturních proměnných vztahujících se k výchově, trávení volného času i způsobu života – 52 % otců a 62 % matek našich respondentů mělo středoškolské nebo vysokoškolské vzdělání. S ohledem na to, že data byla zjišťována prakticky na celém území ČR, pro úplnost uvádíme, že 32 % probandů žije na venkově, 42 % v malém městě a 26 % v Praze nebo velkých krajských městech. Tato distribuce odpovídá distribuci obyvatelstva ČR podle velikosti sídel.

Statistická analýza se zaměřila na ověření asociací mezi vybranými proměnnými, využila explorační analýzy struktury závislosti mezi škálami volnočasových aktivit. Velikost výběrového souboru dovolila využít centrálních limitních vět zaručujících dostatečnou robustnost použitých parametrických technik (modely ANOVA) při analýze komponent výchovy a sumárních skóre volnočasových aktivit. Pro analýzu korelační struktury volnočasových aktivit a následně konstrukce jejich dimenzí jsme použili komponentní analýzu (metoda hlavních komponent s následnou ortogonální rotací VARIMAX), která je v dané datové situaci zřejmě robustnější než klasické modely faktorové analýzy. Vzhledem k tomu, že komponentní analýza nabízí redukovanou dimenzionalitu, která není striktně determinovaná, volili jsme při definitivní konstrukci faktorových (komponentních) skóre tu nabízenou variantu, která byla nejbližší obsahové validitě položek dotazníku volnočasových aktivit.

Ke zjišťování rodičovských výchovných stylů byl využit **standardizovaný Dotazník o způsobu výchovy v rodině**, který vychází z dimenzionálního komponentového modelu způsobu výchovy v rodině, sleduje dimenzi emočního vztahu a výchovného řízení otce, matky i obou rodičů (Čáp, Boschek, 1994). Volnočasové a zájmové aktivity byly zjišťovány **nestandardizovaným dotazníkem „Co dělám mimo školu“**, který dlouhodobě využíváme, protože poskytuje data využitelná pro kvalitativní i kvantitativní analýzu. Ve výzkumu byly kvantitativně zpracovány informace o obsahu a druzích volnočasových aktivit, jejich intenzitě, extenzitě a formě jejich realizace:

- **Obsah**, druh(y) volnočasových aktivit – jednotlivé položky jsou dichotomické (odpověď – ano, ne). Sledují skupiny zájmových činností (sportovní, kulturní, umělecko estetické, vzdělávací, přírodovědné, technické a ruční práce); činnosti vyjadřující pomoc při fungování chodu rodiny; činnosti zábavné a relaxační; komunikativní činnosti, v nichž se naplňují sociální interakce (přehled všech položek dotazníku obsahuje tab. 1).
- **Formu** lze členit podle charakteru aktivity jedince při realizované činnosti na **aktivní či receptivní** způsob její realizace a zároveň podle toho, zda jednotlivou činnost realizuje **individuálně, či společně** (v rodině, s vrstevníky, v kroužku, oddílu apod.).
- **Intenzita** volnočasových aktivit je subjektivně reflektovaná úroveň jejich realizace ve třech stupních (hodně – trochu – vůbec ne); **extenzita** je dána počtem realizovaných činností různého druhu, zaměření, forem realizace či různé intenzity těchto činností.

Vedle toho jsme pomocí již zmíněné komponentní analýzy získali dimenzionální strukturu sledovaných volnočasových aktivit a stanovili jsme **skupiny korelačně podobných aktivit**. Součtem kvantifikovaných položkových odpovědí (0 „ne, činnost nerealizují“, 1 „ano, činnost realizují, zabývám se jí trochu“, 3 „ano, činnosti se věnuji mnoho“) jsme získali sedm faktorových skóre:

F 1 Sociální a vztahové aktivity (práce pro domácnost, pěstování rostlin, péče o zvířata, pomoc starým lidem nebo práce s dětmi).

F 2 Kulturní, umělecko estetické a vzdělávací aktivity (např. návštěvy kin, divadel, výstav, četba knih, malování, fotografování, hra na hudební nástroj, studium).

F 3 Relaxační vztahové aktivity, orientované spíše na skupiny (poslech hudby, návštěvy diskoték, tanečních párty a zábav, povídání s rodiči a vrstevníky).

F 4 Sportovní aktivity (aktivní sportování, sledování sportovních utkání).

F 5 Relaxačně odpočinkové aktivity převážně individuálního charakteru (sledování televize, videa, počítačové hry, odpočívání).

F 6 Relaxačně poznávací aktivity (vycházky do přírody, cestování).

F 7 Technické aktivity a ruční práce (technické záliby, programování, modelářství, ruční práce).

3. VÝSLEDKY VÝZKUMU A JEJICH ANALÝZA

3.1 Společná realizace volnočasových a zájmových aktivit

Z výpovědi respondentů lze předložit přehled jednotlivých činností, kterým se věnují (bez ohledu na intenzitu jejich realizace) společně s rodiči a s vrstevníky. Společnými činnostmi rodičů a dětí máme na mysli alternativu „*jen s rodiči*“, tak možnost „*i s rodiči*“, protože to lépe odpovídá věkovým zvláštěnostem respondentů (tab. 1).

Z tab. 1 je patrné, že společně v rodině jsou realizované převážně receptivní činnosti s relaxačními efekty. Nebylo novým zjištěním, že společně s rodiči se častěji věnují volnočasovým aktivitám dívky (ve sledovaném souboru šlo o vysoce signifikantní rozdíl). Dívky realizují společně činnosti s matkami i s otci, chlapci spíše s otci. V souboru dospívajících roste význam společných vrstevnických aktivit, ale zároveň se jeví, že rodinné prostředí stále poskytuje možnosti společné realizace celé řady aktivit. Z dříve realizovaných výzkumů stojí za pozornost fakt, že dospívající, kteří se intenzivněji věnují sportovním nebo kulturním a vzdělávacím aktivitám, se jim věnují také s rodiči (Gillernová, 1990).

Rodiče společně s dětmi realizují obsahem i počtem různé aktivity. Výsledky ukázaly, že 10 % respondentek se společně s rodiči věnuje dvanácti volnočasovým aktivitám, 10 % chlapců deseti různým aktivitám; 25 % dívek se společně s rodiči věnuje ještě osmi činnostem, stejné procento chlapců jen pěti různým aktivitám.

Způsob trávení volného času je jednou z charakteristik způsobu života rodiny (Hofbauer, 2004). Zájmy rodičů, jejich cíle a přání, sociokulturní a ekonomické podmínky rodiny, genderové, vývojové i individuální charakteristiky dětí a emoční klima rodiny jsou proměnné, které se podílejí na rozhodování o společném vykonávání různých aktivit. Například jsme zjistili, že vyšší vzdělání (mínimě tím ukončené středoškolské nebo vysokoškolské vzdělání) otce nebo matky podporuje intenzivnější realizaci některých zájmových činností (sportovních, kulturních a vzdělávacích u chlapců i dívek a technických u chlapců). Vyšší vzdělání otců vykazuje signifikantní vztah se společným sportováním v rodině s chlapci i dívkami a se společnými kulturními aktivitami s chlapci, vyšší vzdělání matky vykazuje statisticky signifikantní souvislost s větším počtem společných činností, což shodně platí pro chlapce i dívky všech sledovaných věkových skupin.

Uvedené výsledky aktualizovaly dříve získaná data, která dokládala, že rodiče s vyšším vzděláním se více věnují se svými dětmi společným zájmovým činnostem (zejména kulturním a vzdělávacím), rodiče s nižším vzděláním pak spíše pracovním, zábavným a relaxačním. Záleželo však nejen na vzdělání, ale také na tom, zda rodiče tráví svůj volný čas též diferencovaněji a nejen relaxačně (Gillernová,

Tab. 1 Přehled společné realizace volnočasových aktivit

Volnočasové a zájmové aktivity	Realizované v rodině			Realizované s vrstevníky		
	Chlapci	Dívky	Celkem	Chlapci	Dívky	Celkem
Aktivní sport – A	10,1 %	14,6 %	12,0 %	55,1 %	57,1 %	56,0 %
Sledování sportovních utkání – R	46,6 %	48,8 %	47,6 %	18,4 %	17,1 %	17,8 %
Povídání si – R	20,4 %	25,8 %	22,7 %	72,0 %	84,8 %	77,6 %
Televize, video, počítačové hry – R	25,7 %	43,7 %	33,6 %	21,2 %	16,7 %	19,2 %
Vycházky do přírody – R	26,3 %	35,4 %	30,2 %	29,0 %	39,0 %	33,3 %
Pěstování rostlin, péče o zvířata – A	22,7 %	31,7 %	26,6 %	2,5 %	6,8 %	4,4 %
Cestování – A	54,4 %	73,7 %	62,8 %	25,6 %	26,7 %	26,1 %
Technické zájmy, programování – A	9,0 %	6,6 %	8,0 %	9,2 %	3,8 %	6,9 %
Práce doma – A	37,3 %	48,6 %	42,2 %	0,7 %	0,5 %	0,6 %
Ruční práce – A	2,3 %	18,1 %	9,2 %	0,5 %	2,6 %	1,4 %
Péče o staré lidi, práce s dětmi – A	10,3 %	13,8 %	11,8 %	3,5 %	15,0 %	8,5 %
Četba knihy – R	1,1 %	1,6 %	1,3 %	1,1 %	1,0 %	1,1 %
Kina, divadla, výstavy – R	17,4 %	24,0 %	20,3 %	48,9 %	64,0 %	55,5 %
Poslech hudby – R	6,8 %	10,1 %	8,3 %	15,4 %	25,3 %	19,7 %
Diskotéky, taneční párty, zábavy – R	2,4 %	4,0 %	3,1 %	42,6 %	47,6 %	44,8 %
Výtvarné aktivity, fotografování – A	3,2 %	7,8 %	5,2 %	3,9 %	10,1 %	6,6 %
Hra na hudební nástroj – A	2,0 %	5,4 %	3,5 %	2,4 %	4,1 %	3,1 %
Studium jazyků, odborné literatury – A	2,7 %	4,3 %	3,4 %	2,0 %	4,7 %	3,1 %
Odpočinek – R	1,7 %	6,2 %	3,9 %	6,3 %	8,0 %	7,1 %

Údaje uvádějí relativní četnosti; A označují aktivní, R receptivní formu realizace

Vysvětlivky:

Zájmové činnosti:

- sportovní (položky: aktivně sportovat, sledovat sportovní utkání),
- kulturní, včetně umělecko-estetických (položky: chodit do kina, divadla, na výstavy, kreslit, malovat, fotografovat, hrát na hudební nástroj, zpívat),
- vzdělávací (položky: studovat odbornou literaturu, jazyky, číst knihy),
- technické a ruční práce (položky: věnovat se technickým zálibám, počítačům, programování, modelářství, věnovat se ručním pracím – např. šití, pletení...),
- přírodovědné (položky: chodit do přírody, pečovat o rostliny, starat se o zvířata).

Pracovní aktivity realizované ve volném čase (položka: pomáhat doma).

Komunikativní činnosti rozvíjející sociální interakce (položky: bavit se, povídat si, věnovat se malým dětem, pečovat o staré lidi).

Zábavné a relaxační činnosti (položky: cestovat, sledovat televizi, video, hrát počítačové hry, poslouchat hudbu, navštěvovat diskotéky, taneční zábavy, jen tak odpočívat).

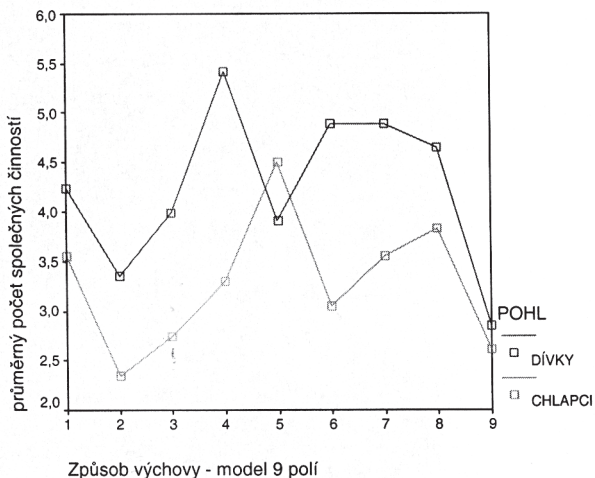
1990). Otcové a matky s vyšším vzděláním mohou svým dětem zřejmě nabídnout více možností pro aktivní trávení volného času, jsou možná lépe informováni o rozvojových aspektech volnočasových aktivit a v neposlední řadě sami svým způsobem života a trávením volného času poskytují dětem vzor a příklad. Zajímavé je také zjištění, že sportuje-li jeden ze sourozenců, je obvyklé, že budou sportovat i ostatní sourozenci v rodině (Vejclová, 2005). Do jisté míry se tím potvrzuje sku-

tečnost, že způsob trávení volného času je součástí životního stylu rodiny, který ovlivňuje všechny své členy.

3.2 Způsob výchovy a společné činnosti v rodině

V souladu s dimenzionálním a komponentovým modelem způsobu výchovy v rodině J. Čápa a prostřednictvím příslušného dotazníku (Čáp, Bosček, 1994) je možné sledovat dimenzi emočního vztahu a výchovného vedení, jak ji reflektují dospívající:

- Dimenzi emočního vztahu tvoří kladná a záporná komponenta, z jejichž podílu jsou vymezeny základní formy emočního vztahu rodičů k dítěti – kladný (případně extrémně kladný) emoční vztah, ve kterém převažují (případně výrazně převažují) projevy kladné komponenty, kdy rodiče dítě oceňují, prožívají s ním radost, akceptují ho; střední emoční vztah, ve kterém jsou relativně vyrovnané projevy kladné a záporné komponenty (může nabývat podoby záporně kladného vztahu, ve kterém jde o tzv. dvojí vazbu); záporný emoční vztah, ve kterém převažují projevy záporné komponenty (dítě necítí emoční podporu rodičů).
- Dimenzi řízení sytí komponenta požadavků a volnosti. Míra a rozsah požadavků, způsob jejich kladení a stupeň kontroly či volnosti dítěte vytvářejí základní formy výchovného řízení v rodině – silné řízení, které tvoří množství úkolů, požadavků a nároků s jejich důslednou kontrolou; střední vedení, které charakterizuje přiměřená míra nároků a požadavků a jejich kontrola; slabé řízení, které je typické minimem požadavků a úkolů bez důslednější kontroly; rozporné vedení, které zahrnuje množství požadavků, ale bez příslušné kontroly.

Obr. 1 Vztah intenzity společných činností s rodiči a stylu výchovy

Vysvětlivky:

- 1 pole: záporný emoční vztah a silné nebo střední řízení;
- 2 pole: záporný emoční vztah a slabé řízení;
- 3 pole: záporný emoční vztah a rozporné řízení;
- 4 pole: kladný emoční vztah a silné řízení
- 5 pole: kladný emoční vztah a střední řízení;

- 6 pole: kladný emoční vztah a slabé řízení
- 7 pole: kladný emoční vztah a rozporné řízení;
- 8 pole: extrémně kladný emoční vztah a slabé řízení
- 9 pole: kladně záporný emoční vztah a silné, střední, slabé či rozporné řízení

Tento model zvažuje vzájemné působení emočního vztahu a výchovného řízení rodičů v různých kvantitativních stupních i kvalitativně odlišných formách (např. Čáp, 1996) a lze jej využít pro zjištění souvislosti se společnými činnostmi v rodině. Zpracování výsledků ukazuje, že počet aktivit (extenzita) realizovaných s rodiči statisticky vysoce průkazně souvisí s dimenzí emočního vztahu v rodině – více společných činností se vyskytuje v situaci příznivé reflexe emočního vztahu. Souvislost extenzity společných činností rodičů a dětí s dimenzí výchovného řízení jsme nezjistili. Promítnou-li se tyto výsledky do modelu devíti polí způsobu výchovy v rodině (Čáp, 1996), konstatujeme také vysoce signifikantní vztah mezi počtem společných činností a „umístěním“ respondenta v jednom z devíti polí (obr. 1):

U chlapců se průměrný počet společně realizovaných činností v rodině pohyboval od hodnoty 2,4 ve 2. poli (záporný emoční vztah a slabé výchovné řízení) k hodnotě 4,6 v 5. poli (kladný emoční vztah a střední výchovné řízení). Dívky uvedly průměrný počet společných aktivit od nejnižší hodnoty 2,8 v 9. poli (kladně záporný emoční vztah) k nejvyšší hodnotě 5,2 ve 4. poli (kladný emoční vztah a silné výchovné řízení).

Existují vzájemné vztahy mezi jednotlivými volnočasovými aktivitami chlapců a dívek a charakteristikami způsobu výchovy otce, matky. Průkazné souvislosti mezi některými společně realizovanými volnočasovými aktivitami a **dimenzí emočního vztahu matky a otce**:

- Příznivý emoční vztah matek (kladný a extrémně kladný) souvisí s realizací aktivního sportování, vycházek do přírody, cestování, prací v domácnosti, sledování televize a povídání si s dívkami; dále se sledováním sportovních utkání, vycházkami do přírody, cestováním a povídáním si s chlapci.
- Ve prospěch příznivého emočního vztahu otce chlapci častěji uvádějí společné sledování sportovních utkání, vycházky do přírody, cestování a návštěvy kin, divadel či výstav; dívky také vycházky do přírody, cestování a návštěvy kin, divadel či výstav a navíc ještě povídání si a sledování televize a videa.
- Pokud byl dospívajícími chlapci či dívkami reflektován záporný emoční vztah, méně si společně s rodiči povídají, dívky s rodiči méně sportují.

Souvislost společné realizace různých volnočasových a zájmových aktivit a **dimenze výchovného řízení** se neprokázala.

Podíváme-li se, ve kterém poli zmíněného **modelu devíti polí způsobu výchovy v rodině** se objevuje nejvíce respondentů vykonávajících určitou volnočasovou aktivitu společně v rodině v signifikantně významném vztahu, zjišťujeme:

- Společné cestování rodičů a chlapců či dívek se vyskytuje ve všech polích, které lze charakterizovat kladným emočním vztahem, bez ohledu na formu výchovného řízení.
- Společné vycházky do přírody a sledování sportovních podniků realizuje nejvíce chlapců v polích definovaných kladným emočním vztahem a středním či slabým výchovným řízením.
- Společně aktivně sportuje nejvíce dívek zařazených do pole označujícího kladný emoční vztah a silné, resp. rozporné řízení.
- Společné povídání si, sledování televize, videa, navštěvování kin, divadel se vyskytuje nejvíce u dívek začleněných do některého z polí vyznačujících se kladným emočním vztahem.

Uvedené výsledky podporují to, že **pro realizaci společných činností je důležité příznivé emoční klima** a lze se domnívat, že příznivé emoční vztahy vedou k rozvoji společných činností (Gillernová, 1990; Porazilová, 2002 aj.).

3.3 Způsob výchovy v rodině a dimenzionalita volnočasových aktivit

K ověření vztahu mezi rodičovskými styly výchovy a volnočasovými aktivitami dítěte lze s výhodou využít dimenze aktivit kvantitativně vyjádřené faktory (F1 – F7, viz výše). Vzhledem k distribuci sumárních faktorových skóre jsme pro tuto analýzu (odděleně pro obě pohlaví) použili mediánový test, tedy dichotomické třídění: faktorový skóre nad mediánem resp. pod mediánem. Sledovali jsme vztahy mezi formami emočního vztahu a výchovného vedení a faktory F1 – F7:

- U chlapců se projevila statisticky signifikantní souvislost pro faktor **F 3**, který zahrnuje relaxačně vztahové aktivity zaměřené převážně do vrstevnických vztahů s emočním vztahem rodičů i jejich výchovným řízením – a to ve prospěch záporného emočního vztahu a rozporného řízení. Pro relaxačně odpočinkové aktivity **F 5** se též prokázala souvislost s rozporným řízením. Střední a silné výchovné řízení v rodině podporuje realizaci skupiny kulturních a vzdělávacích aktivit **F 2**.
- U dívek jsme zjistili souvislost realizace relaxačně poznávacích aktivit **F 6** ve prospěch kladného emočního vztahu v rodině. Stejně jako u chlapců se objevila pozitivní souvislost mezi rozporným řízením a skupinou **F 3** (relaxačně vztahové aktivity) a skupinou volnočasových aktivit **F 5** (relaxačně odpočinkové aktivity). Silné řízení je u souboru dívek ještě výraznější než u chlapců ve vztahu se skupinou vzdělávacích a kulturních aktivit **F 2**.
- Výsledky dokládají, že kladný emoční vztah v rodině statisticky signifikantně souvisí s intenzivnější realizací aktivit sportovních (spadajících do faktoru **F 4**) a relaxačně poznávacích (vyjádřených faktorem **F6**) u chlapců i dívek.
- Při pohledu na vzájemné vztahy výchovného řízení rodičů a intenzity realizovaných činností vyjádřených faktory lze konstatovat, že silné a střední řízení – ač se objevuje jen u necelých 16 % našich respondentů – je signifikantně spjaté s aktivitami kulturními a vzdělávacími **F 2** a pracovními činnostmi a sociálně vztahovými aktivitami (shrnutými do **F 1**). Vyšší míra kladení požadavků a méně volnosti podporuje právě vykonávání takových činností.
- Naopak slabé a rozporné řízení iniciuje intenzivnější realizaci relaxačních aktivit **F 3**, **F 5**, protože neklade požadavky, nekontroluje a nechává hodně volnosti samotným dětem. V této situaci může být pro dospívající těžké vymezovat si určité cíle a dosahovat jich, byť se pohybujeme v prostoru volnočasových aktivit. Dospělí tím, že podporují dospívající i ve volnočasových aktivitách, pomáhají jim vytyčovat cíle a podporují osvojování příslušných dovedností, vědomostí a schopností, přispívají k jejich rozvoji.

Zabýváme-li se celým souborem respondentů, aniž bychom rozlišovali pohlaví a věk, potvrdíme výše uvedené skutečnosti a dostáváme se k postižení **trendů** a obecnějších souvislostí charakteristik **výchovných stylů a společných činností rodičů a dětí**. Opět si všímáme jen statisticky signifikantních vztahů. Jak ilustruje tab. 2, existuje signifikantní rozdíl mezi reflektovaným **emočním vztahem** rodičů a společnou realizací činností, které vyjadřují skupiny korelačně podobných aktivit **F 2**, **F 3**, **F 5** a **F 6**. Výsledky potvrzují, že hodnotí-li dospívající emoční vztah rodičů jako příznivý, realizují společně kulturní a vzdělávací aktivity a společně cestují.

Zajímavé rozdíly v realizaci různých skupin činností ukazují odlišné styly **výchovného řízení** v rodině deklarované v tab. 3. Opět je zřetelně patrná skutečnost – kladou-li rodiče na dítě určité požadavky a kontrolují-li jejich plnění (což dobře vyjadřuje silné a střední řízení), intenzivněji se děti společně s rodiči věnují takovým aktivitám, které vyžadují určité vytyčování cílů a motivačně volní úsilí dětí.

Tab. 2 Analýza závislosti distribuce faktorových skóre na emočním vztahu v rodině (mediánový test)

Emoce *akt	F2		F3		F5		F6	
Rodina_em	% < med	% > med	% < med	% > med	% < med	% > med	% < med	% > med
Záp + stř	56,2	43,8	52,4	47,6	49,4	50,6	52,7	47,3
Klad + exkl	50,9	49,1	61,2	38,8	56,0	44,0	46,9	53,1
$\chi^2(df = 1) =$	3,7		10,2		5,5		4,2	
$p =$	0,054		0,001		0,019		0,039	

Vysvětlivky:

F 2 Kulturní, umělecko estetické a vzdělávací aktivity

F 3 Relaxační vztahové aktivity, orientované spíše na skupiny

F 5 Relaxačně odpočinkové aktivity převážně individuálního charakteru

F 6 Relaxačně poznávací aktivity

ZÁP+STR Záporný a střední emoční vztah rodičů v reflexi dopívajících chlapců a dívek

KLAD+EXKL Kladný a extrémně kladný emoční vztah rodičů v reflexi dopívajících chlapců a dívek

Tab. 3 Analýza závislosti distribuce faktorových skóre na výchovném řízení v rodině (mediánový test)

Řízení *akt	F1		F2		F3		F6	
Rodina_říz	% < med	% > med	% < med	% > med	% < med	% > med	% < med	% > med
Slabé	58,2	41,8	53,3	46,7	52,2	42,8	52,4	47,6
Rozp	57,8	42,2	59,7	40,3	51,9	48,1	46,7	53,3
Stř + sil	47,3	52,7	38,3	61,7	67,0	33,0	68,6	31,4
$\chi^2(df = 2) =$	7,5		25,7		13,3		26,9	
$p =$	0,024		< 0,001		0,019		0,039	

Vysvětlivky:

F1 Sociální a vztahové aktivity, pracovní činnosti

F2 Kulturní a vzdělávací aktivity

F3 Relaxační vztahové aktivity

F5 Relaxačně odpočinkové

SLABÉ Slabé výchovné vedení rodičů v reflexi dospívajících chlapců a dívek

ROZP Rozporné výchovné vedení rodičů v reflexi dospívajících chlapců a dívek

STR+SIL Střední a silné výchovné řízení rodičů v reflexi dospívajících chlapců a dívek

4. DISKUZE

Výsledky série výzkumů věnovaných společným činnostem na katedře psychologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze ukazují na význam společných činností v různých fázích ontogeneze – od předškolního věku až do věku nastupující dospělosti. Kupříkladu již před časem realizované výzkumy dětí předškolního věku poukázaly na to, že největší odměnou pro dítě je, když něco společně s rodiči dělá (Krajníková, 1993; Uhlářová, 1988). Z druhého konce vývojové linie lze připomenout, že efektivním prostředkem k rozvoji vztahů v rodině a k vytváření příznivých podmínek pro vývoj dítěte jsou právě společné činnosti rodičů a dětí v pubertě (Porazilová, 2002) i adolescenci (Hajnová, 1992). M. Dobiášová kvalitativní výzkumnou strategií podpořila skutečnost, že společná realizace činností

rodičů s dětmi přispívá k osvojení sociálních dovedností v nastupující dospělosti (otevřenost ke spolupráci, vstřícnost, sociální flexibilita, průbojnost, komunikativní dovednosti). Zejména pak společné činnosti, které byly diferencované s kontinuálním vývojem (forma společné realizace byla adekvátně adaptovaná na věk dítěte, rodinnou situaci apod.) a byly-li realizované v situaci příznivého emočního vztahu mezi rodiči a dětmi (Dobiášová, 2002).

Existuje řada studií podporujících význam interakce rodičů a dětí. Už J. Koch přinesl celou řadu podnětů pro ranou stimulaci dítěte a jeho rozvoje nejenom po stránce motorické. Pozitivní výsledky bylo lze přičíst nejenom cvičení samotnému, ale i tomu, že rodiče jsou při vykonávání cvičení s dítětem v intenzivním kontaktu, lépe se učí vnímat a přijímat podněty od dítěte a reagovat na ně (Koch, 1979; Kubani, 1997). Výsledky studie S. Hoskovcové (2006) ukazují, jak rodiče ve společných aktivitách mohou poskytovat oporu dítěti předškolního věku ve prospěch jeho psychické odolnosti. Zajímavé souvislosti mezi agresivními projevy dětí a zapojením rodičů do společných aktivit s nimi předkládá J. F. Edens. Na pozadí toho, že styl výchovy rodičů dětí s agresivními způsoby chování je charakterizován výraznějším nezájmem, emočním chladem a malou podporou dětí, se ukazuje malá účast rodičů ve společných činnostech, v nichž by si mohli lépe porozumět a přiměřeně reflektovat jeden druhého. Např. agresivní děti percipují svůj vztah s matkou podstatně jinak, než jak tento vztah vnímají matky samotné (Edens, 1999).

Základní psychologická charakteristika volného času vyjádřená jednoduše slovy „*mohu, ale nemusím*“, podporuje motivaci dospívajících k realizaci různě zaměřených aktivit a zájmů s vrstevníky i s dospělými. Příznivé pro společné činnosti rodičů a dětí je opakovaně zjišťovaný fakt, že okolo čtrnáctého roku věku vrcholí extenzita zájmových aktivit, dospívající usilují o vyzkoušení různých volnočasových aktivit a zájmových činností. Dále může být pro společné rodinné aktivity podněcující, že chlapci a dívky se věnují více receptivním než aktivním činnostem. Genderové rozdíly se týkají obsahu činností, intenzity jejich naplňování i forem realizace. Volný čas dospívajících a volný čas rodičů umožňuje být spolu, přičemž psychologicky relevantní otázkou je „*jak být spolu*“.

Zajímavou nabídkou ke společným činnostem v rodině je podle našich zjištění cestování. Je jednou z nejoblíbenějších aktivit a společně s rodiči se mu věnuje 54 % chlapců a dokonce 74 % dívek. Lze je považovat za velmi příhodný prostor pro plánování činnosti, společné rozhodování o cíli i způsobu naplňování cest a výletů, sdílení prožitků a zážitků.

Stejně jako řada jiných fenoménů rodinných vztahů a edukačních interakcí jsou společné činnosti determinovány řadou okolností na straně dítěte, rodičů, rodiny. Způsob výchovy otce a matky je jednou z těchto proměnných. Dospívajícími reflektovaný kladný emoční vztah otce a matky je spojen s častější realizací společných činností s rodiči. Požadavky a jejich přiměřená kontrola vedou ke společným činnostem, které vyžadují výraznější motivačně volní úsilí dětí (zájmové činnosti aktivně realizované).

Společná činnost je dobře operacionalizovatelným rámcem pro poradenství a intervenci. Například řekneme-li v poradenské praxi rodičům: „Dítě vás vnímá jako emočně chladné“, je možné, že tato informace nebude srozumitelná do té míry, aby rodič mohl své chování změnit. Na základě uvedených výsledků lze říci: „Zkusíte se svým dítětem něco společně realizovat, zabývat se ve volném čase něčím, co Vás i Vaše dítě baví, zkuste společně cestovat a navzájem se lépe poznávat, mít společné zážitky.....“. Potvrzují-li naše výsledky to, že s kladným emočním

vztahem matky nebo otce je spojeno více společných činností, pak se lze zároveň domnívat, že společná realizace různých aktivit může rozvíjet emoční vztah rodičů a dětí (Gillernová, 2007). Společné činnosti rodičů a dětí poskytují prostor pro vzájemné vyjadřování zájmu, podpory, přijetí, akceptace i kongruence, jako příznivých podmínek pro rozvoj jedince, jak je formuluje humanistická psychologie (Rogers, 1995).

Společné činnosti mohou naplňovat koncept zóny nejbližšího vývoje L. S. Vygotského (1976), a to v konkrétních edukačních podmínkách rodinného prostředí. Zóna nejbližšího vývoje může být chápána jako prostor, kdy se dítě blíží k nové etapě, a za určitých podmínek, za podpory dospělého ji může dosáhnout snadněji (Kozulin, 2004). Zmíněný koncept podtrhuje a konkretizuje úlohu důležitého dospělého pro vývoj jedince v oblasti kognitivní či senzomotorické a domníváme se, že je prostřednictvím společných činností s dospělými dobře aplikovatelný také pro sociální vývoj dětí a dospívajících, pro osvojování a rozvíjení sociálních dovedností.

5. ZÁVĚR

Výsledky výzkumu společných činností rodičů a dětí ukázaly, že rodiče dospívajících mohou počítat s tím, že společně realizované aktivity zůstávají pro dospívající chlapce a zvláště pak pro dívky přitažlivé, zejména jsou-li realizovány v příznivé emoční atmosféře. Mezi nejčastěji realizované společné volnočasové aktivity v rodinách souboru respondentů patřilo cestování. Kladný emoční vztah otce či matky je jednou z podmínek podporujících společné činnosti rodičů a dětí. Styl výchovy charakterizovaný kladným emočním vztahem a středním nebo silným řízením podporuje společnou realizaci náročnějších zájmových aktivit

Uvedené výsledky na obecné rovině podporují předpoklad, že společné činnosti rodičů a dětí jsou efektivním prostředkem přímého i zprostředkovaného edukačního působení, jsou důležitým socializačním i edukačním činitelem.

LITERATURA

- Čáp, J.: Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy. Praha, ISV 1996.
- Čáp, J., Boschek, P.: Dotazník pro zjišťování způsobu výchovy v rodině: příručka. Brno, Psychodiagnostika 1994.
- Dobíášová, M.: K souvislostem společných činností v rodině a sociálních dovedností v rané dospělosti. Disertační práce. Praha, FF UK 2002.
- Edens, J. F.: Aggressive children's self-systems and the quality of their relationships with significant others. *Aggression and Violent Behavior* 4, 1999, 2, 151 -177.
- Gillernová I.: Společné činnosti rodičů a dětí. In: Šulová, L. (Ed.): *Problémové dítě a hra*. Praha, Raabe, s.r.o. 2007.
- Gillernová, I.: Společné činnosti rodičů a dětí. Disertační práce, Praha, FF UK 1990.
- Hajnová, J.: Analýza způsobu výchovy a společných činností rodičů a dětí v období adolescence. Diplomová práce. Praha, FF UK 1992.
- Hofbauer, B.: Děti, mládež a volný čas. Praha, Portál 2004.
- Hoskoclová, S.: Psychická odolnost předškolního dítěte. Praha, Grada 2006.
- Janoušek, J.: Společná činnost a komunikace. Praha, Svoboda 1984.
- Janoušek, J., Slaměnik, I.: Sociální motivace. In: Výrost, J., Slaměnik, I. (Eds.): *Sociální psychologie*. 2. přepracované a rozšířené vydání. Praha, Grada Publishing 2008.
- Koch, J.: Význam rané stimulace pro vývoj kojence. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa* 14, 1979, 2, 111-119.
- Kozulin, A. et al. (Eds): *Vygotsky's educational theory in cultural context*. Cambridge, Cambridge University Press 2004.
- Krajníková, Z.: Možnosti využití společných činností v rodině pro rozvoj dítěte. Diplomová práce. Praha, FF UK 1993.

- Kubani, D.: Mütterliches Verhalten als abhängige Variable im Prager-Eltern-Kind-Programm. Disertační práce. Praha, FF UK 1997.
- Macek, P., Lacinová, L. (Eds.): Vztahy v dospívání. Brno, Barrister a Principal 2006.
- Odehnal, J., Severová, M.: Obsah, struktura a psychické řízení lidské činnosti. Praha, Univerzita Karlova 1986.
- Porazilová, K.: Společné činnosti rodičů a adolescentů. Diplomová práce. Praha, FF UK 2002.
- Rogers, C. R.: Ako byť sám sebou. Bratislava, IRIS 1995.
- Šulová, L.: Raný psychický vývoj dítěte. Praha, Karolinum 2004.
- Uhlářová, I.: Společné činnosti dětí s rodiči v předškolním věku dětí. Diplomová práce. Praha, FF UK 1988.
- Vejclová, A.: Zájmové činnosti dospívajících. Rigorózní práce. Praha, FF UK 2005.
- Vygotskij, L. S.: Vývoj vyšších psychických funkcí. Praha, SPN 1976.
- Wertsh, J.: The zone of proximal development: some conceptual issues. In: Rogoff, B., Wertsh, J. (Eds.): Children's learning in the „zone of proximal development“: New directions for child development. San Francisco, Jossey-Bass 1994.

SOUHRN

Příspěvek se věnuje společné činnosti rodičů a dětí jako jednomu z efektivních edukačních prostředků rozvíjejících osvojování různých druhů činností i podporujících příznivé emoční klima v rodině. Navazuje na dříve publikovaný text „Edukační interakce rodičů a dětí a její proměny v reflexi dospívajících“, který doplňuje o další výzkumné údaje. Výsledky výzkumu přinesly konkrétní údaje o podílu společně realizovaných činností dospívajících chlapců a dívek s rodiči a nabídly podmínky pro jejich efektivní realizaci. Ukazují, že pro realizaci společných činností jsou důležité příznivé emoční vztahy rodičů a dospívajících. Společná činnost rodičů a dětí je důležitým socializačním a edukačním činitelem.

DÔSLEDKY KONGRUENCIE A INKONGRUENCIE HODNÔT A CIEĽOV PRE SUBJEKTÍVNU POHODU

NIKOLETA IZDENCZYOVÁ

Pedagogická fakulta PU, Prešov

ABSTRACT

Consequences of congruency and incongruency of values and goals for subjective well-being

N. Izdenczyová

The study brings findings from the field of subjective well-being with orientation to values and goals. In the sample of 234 university students (89.7% women, 10.3% men) of Faculty of Education in Prešov, the relation of congruency and incongruency of values and goals to subjective well-being was examined. The average respondents' age was 21.1 years with SD 1.23. The research instruments were Values Orientation Questionnaire (PVQ 40), questionnaire for goals identification made up for this study, Emotional Habitual Well-being Scale (SEHP), and Global Life Satisfaction Scale (CZS). The results analysis showed that people with congruent values and goals experi-

ence better subjective well-being than people with incongruent values and goals while the differences were highly significant both for affective domain (positive and negative experiences), and for cognitive domain of subjective well-being (life satisfaction).

key words:

values,
goals,
congruency of values and goals,
incongruency of values and goals,
subjective well-being

klúčové slová:

hodnoty,
ciele,
kongruencia hodnôt a cieľov,
inkongruencia hodnôt a cieľov,
subjektívna pohoda

TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ

Počet poznatkov o subjektívnej pohode, ktorú tvoria emocionálne prežívanie a spokojnosť so životom ako celkom (Diener, 1984, 2007), v priebehu posledných troch dekád rapidne narástol. Hoci dnes výskumníci vedia o korelátoch subjektívnej pohody veľa, faktom je, že sa doteraz nepodarilo identifikovať zdroje, ktoré silne ovplyvňujú subjektívnu pohodu. To sa stalo motívom pre množstvo štúdií. Kým v minulosti sa výskumníci pokúšali identifikovať externé (demografické a situačné) faktory, ktoré vplývajú na subjektívnu pohodu, v poslednom období sa ich pozornosť stále viac sústreďuje na dôležitosť subjektívneho hodnotenia vlastného života, na faktory, ktoré ovplyvňujú spôsob percepcie životných udalostí a životných okolností (bližšie pozri Schusterová, 2007). Spomedzi týchto faktorov je záujem venovaný aj hodnotám a cieľom.

Nejednotnosť v definovaní pojmov hodnota a cieľ prináša aj nejednotnosť chápania ich vzťahov. V tejto súvislosti môžeme sledovať prinajmenšom tri prúdy

Došlo: 1. 9. 2008; N. I., Katedra predškolskej a elementárnej pedagogiky a psychológie, Pedagogická fakulta PU, ul. 17. Novembra 15, 081 16 Prešov, Slovenská republika; e-mail: schuster@unipo.sk

Štúdia je čiastkovým výsledkom výskumu, ktorý bol uskutočnený v rámci realizácie projektu VEGA 2/6190/6: „Hodnotové orientácie vybraných skupín obyvateľstva Slovenska v kontexte integrácie – komparatívna analýza.“

v chápaní a výskume hodnôt a cieľov: Prvý prúd neprihliada na význam vzťahu obidvoch konštruktov. Čiže výskum cieľov je realizovaný nezávisle od výskumu hodnôt, resp. naopak. Druhý prúd vôbec nerozlišuje obidva konštrukty, používa ich alternatívne (to, čo je pomenované ako hodnota, je inokedy označené ako cieľ), a to v nezmenenom kontexte (napr. Kasser, Ryan, 1993, 1996; Chulefová, Read, Walsh, 2001). Tretí prúd pojmy hodnota a cieľ rozlišuje – hodnoty sú chápané ako transsituačné a abstraktnejšie konštrukty než ciele. Ciele predstavujú konkrétnejší pojem, ktorý je užšie spojený s jedincovými momentálnymi životnými zámermi. V našej práci sa prikláňame k spomenutému tretiemu prúdu, t. j. rozlišujeme konštrukty hodnota a cieľ. Hodnoty chápeme ako veľmi široké, abstraktné a transsituačné ciele, ktoré predstavujú to, čo je pre osobu žiaduce. Pod pojmom cieľ máme na mysli veľmi konkrétne ciele, ktoré majú podobu konkrétnych aktivít, v ktorých sa osoby plánujú angažovať v najbližších dňoch. Na základe poznatkov reprezentujúcich prúd, ktorý pristupuje k hodnotám a cieľom ako k rozdielnym konštruktom, vychádzame z predpokladu, že hodnoty ovplyvňujú obsah cieľov. Podporu pre tento predpoklad nachádzame vo viacerých teoretických aj výskumných štúdiách (pozri napr. Rokeach, 1973; Schwartz, 1992; Feather, 1995).

O vzťahu hodnôt a subjektívnej pohody ponúka relevantná literatúra množstvo informácií. V mnohých teoretických modeloch a empirických štúdiách vystupujú hodnoty ako premenné, ktoré determinujú emocionálnu a kognitívnu zložku subjektívnej životnej pohody (napr. Diener, Suh, Oishi, 1997; Oishi a kol., 1999; Sagiv, Schwartz, 2000; Boehnke a kol., 1998; Boehnke, Fuss, Rupf, 2001; Hnilica, 2000; Cohen, Cohen, 2001; Stromberg, Boehnke, 2001). Z výsledkov týchto štúdií vyplýva, že spokojnosť so životom ako súčasť subjektívnej pohody reflektuje naplnenie jedincových hodnôt a že hodnoty vytvárajú hodnotiaci rámec pre každú z aktuálnych alebo anticipovaných udalostí. Pri skúmaní vzťahu hodnôt a subjektívnej pohody sa pozornosť sústreďuje aj na dôsledky konfliktu hodnôt pre subjektívnu pohodu. Kvalitu subjektívnej pohody znižuje intrapersonálny konflikt hodnôt, o ktorom hovoríme vtedy, ak v hodnotovej orientácii jedinca získavajú prioritné postavenie navzájom sa vylučujúce hodnoty (Katz, Haas, 1988; Hnilica, 2000) a tiež interpersonálny konflikt hodnôt, t. j. nesúlad medzi jedincovou hodnotovou orientáciou a hodnotovou orientáciou jeho sociálnej skupiny či kultúry (Rohanová, 2000; Stromberg, Boehnke, 2001).

Skúmaná je aj problematika vzťahu cieľov a subjektívnej pohody. Pri hľadaní odpovede na otázku, ako životné ciele ovplyvňujú subjektívnu pohodu, sú využívané dva hlavné prístupy. Jeden z prístupov sa sústreďuje na kompetenciu jedinca realizovať svoje ciele (napr. Omodei, Wearing, 1990; Karoly, 1991; Bandura, 1997). Výsledky štúdií, ktoré reprezentujú tento prístup, ukazujú, že ľudia, ktorí veria, že môžu dosiahnuť svoje životné ciele, prežívajú pozitívnejšie emócie a sú spokojnejší so svojím životom ako ľudia, ktorí tomu neveria. Teoretici zastávajúci tento prístup vychádzajú tiež z predstavy, že aktuálne dosahované ciele robia jedinca šťastným, bez ohľadu na to, aké sú to ciele. Druhý prístup k problematike vzťahu cieľov a subjektívnej pohody dáva dôraz na kvalitu cieľov (napr. Emmons, 1986, 1992; Kasser, Ryan, 1993, 1996; Brunstein, 1993; Sheldon, Kasser, 1995; Diener, Fujita, 1995; Sheldon, 2001). Autori využívajúci tento prístup vychádzajú z predpokladu, že to, „aké“ ciele jedinec sleduje, a „prečo“ ich sleduje, je prinajmenšom rovnako dôležité ako otázka, „ako dobre“ ich sleduje. Z tohto pohľadu, osoba, ktorá je veľmi úspešná v dosahovaní nejakého cieľa, nemusí byť šťastnejšia ako predtým, ak má tento cieľ nežiaduce dôsledky, alebo je osoba k stanoveniu tohto cieľa donútená.

Vychádzame z predstavy, že kongruencia a inkongruencia hodnôt a cieľov bude mať dôsledky pre subjektívnu pohodu. Pod pojmom kongruencia hodnôt a cieľov máme na mysli súlad hodnotovej orientácie človeka a jeho cieľov, ktoré majú podobu konkrétnych aktivít plánovaných na najbližšie dni. V prípade, ak cieľ človeka nie je v súlade s jeho hodnotovou orientáciou, ide o inkongruenciu hodnôt a daného cieľa. Hoci sme nenašli zdroj, ktorý by priamo skúmal vzťah kongruencie a inkongruencie hodnôt a cieľov k subjektívnej pohode, niektoré štúdie poskytujú indicie pre náš predpoklad (napr. Diener a kol., 1997; Brunstein, Shultheiss, Grassman, 1998; Oishi a kol., 1999; Boehnke, Fuss, Rupf, 2001). Podľa autorov týchto štúdií, subjektívna pohoda reflektuje napĺňanie jedincových cieľov, ktoré musia byť primerané kontextu jeho osobného života (vrátane jeho hodnotovej orientácie).

Na základe týchto myšlienok očakávame, že osoby s kongruentnými hodnotami a cieľmi budú prežívať väčšiu subjektívnu pohodu ako osoby s inkongruentnými hodnotami a cieľmi. Tento predpoklad sme formulovali v podobe troch výskumných hypotéz:

- 1) Osoby s kongruentnými hodnotami a cieľmi budú so svojim životom spokojnejšie ako osoby s inkongruentnými hodnotami a cieľmi.
- 2) Osoby s kongruentnými hodnotami a cieľmi budú častejšie prežívať kladné emócie ako osoby s inkongruentnými hodnotami a cieľmi.
- 3) Osoby s kongruentnými hodnotami a cieľmi budú zriedkavejšie prežívať záporné emócie ako osoby s inkongruentnými hodnotami a cieľmi.

METÓDA

Výskumný súbor: Výskum bol uskutočnený dotazníkovou formou na súbore 234 respondentov. Išlo o 210 študentiek a 24 študentov Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, študujúcich v 2. a 3. ročníku denného štúdia. Vek respondentov sa pohyboval v rozmedzí od 19 rokov a 8 mesiacov do 28 rokov a 9 mesiacov, pričom priemerný vek bol 21.1 rokov, so štandardnou odchýlkou 1.23 (priemerný vek žien 21.06 rokov, $s = 1.21$, priemerný vek mužov 21.51 rokov, $s = 1.31$). Respondenti boli do nášho výskumu vyberaní nenáhodným príležitostným výberom.

Priebeh výskumu: Výskum bol realizovaný anonymne, dotazníkovou formou, a to skupinovo v mesiacoch február až máj 2006. Po vyjadrení súhlasu študentov a prejavení ochoty spolupracovať na tomto výskume sme realizovali celkovo tri merania na tom istom výskumnom súbore a s tou istou testovou batériou, vždy s 5-týždňovým odstupom. Časové trvanie vyplňania dotazníkov bolo v rozsahu 30 až 45 minút. Prvé meranie sme realizovali 21. – 23. februára 2006, druhé meranie prebehlo 28. – 30. marca 2006 a tretie meranie 2. – 4. mája 2006. Opakované merania sme zvolili najmä kvôli nášmu predpokladu, že ciele v podobe konkrétnych plánovaných aktivít v najbližšom čase budú variovať v závislosti od situačného kontextu u každého respondenta. Očakávali sme, že ciele respondentov budú variovať vo väčšej miere ako ich hodnoty (predpokladáme, že hodnoty sú pomerne pevné, stabilné).

Výskumné nástroje: Na zisťovanie hodnotovej orientácie respondentov sme použili dotazník hodnotových orientácií. Tento dotazník sme preložili z anglického originálu Portraits Value Questionnaire 40 (PVQ 40) od Schwartza (2000). Pomocou dotazníka je možné zistiť dôležitosť, ktorú skúmaná osoba pripisuje každému z 10 hodnotových typov: bezpečie, konformita, tradícia, benevolencia, univerzalizmus, sebaurčenie, stimulácia, hedonizmus, úspech, moc. PVQ 40 obsahuje 40 položiek

v podobe krátkych verbálnych opisov rôznych ľudí. Každý portrét opisuje širšie chápané ciele, ašpirácie alebo želania osoby, ktoré sa implicitne spájajú s dôležitosťou jedného z 10 hodnotových typov. Napr. položka č. 1, ktorá znie: „Pre túto osobu je dôležité vymýšľať nové nápady a byť kreatívny. Rada robí veci svojím vlastným originálnym spôsobom.“, opisuje osobu, pre ktorú je dôležitý hodnotový typ sebaurčenie. Pri každom portréte respondent odpovedá na otázku: „Ako veľmi sa na vás podobá táto osoba?“ Hodnotová orientácia respondenta na jednotlivé hodnotové typy je potom odvodená od jeho hodnotenia miery podobnosti s jednotlivými opísanými portrétmi osôb. Výpoveď o podobnosti sa pre potreby štatistického spracovania údajov prevádza do 6-bodovej škály, kde 1 prislúchala hodnoteniu „vôbec nie je ako ja“ a 6 hodnoteniu „je úplne ako ja“. Dotazník PVQ bol validizovaný porovnaním s 56-položkovým dotazníkom Schwartz Value Survey (SVS), pričom bola zistená dobrá kritériálna validita (Schwartz, 2003). Reliabilitu pre jednotlivé hodnotové typy sme zisťovali test-retestom, pričom sme brali do úvahy údaje z 1. a 3. merania (10-týždňový odstup). Pre jednotlivé hodnotové typy sa reliabilita pohybovala v rozmedzí od 0.79 do 0.93.

Nástroj na zisťovanie obsahu cieľov sme odvodili od metodiky The Motivational Induction Method (M.I.M.), ktorá pozostáva z 23 nedokončených viet (Lapierre, Bouffard, Bastin, 1997). Na základe predvýskumu sme realizovali viaceré úpravy položiek, aby sme nástroj adaptovali pre účely nášho výskumu. Keď sme sa pri vyhodnocovaní odpovedí respondentov snažili zaradiť každú odpoveď (cieľ v podobe konkrétnej aktivity plánovanej na najbližšie dni) k jednému z 10 hodnotových typov Schwartzovho kruhového modelu hodnôt, narazili sme na ďalší problém. Bez poznania motivačného pozadia bolo často ťažké určiť, pod ktorý hodnotový typ daný cieľ spadá. Preto sme pristúpili k ďalšej úprave dotazníka na zisťovanie cieľov. Za každou nedokončenou vetou sa respondentovi mali vyjadriť aj k tomu, prečo chcú daný cieľ dosiahnuť (napr. položka č. 1 po tejto úprave znie: V najbližších dňoch mám v úmysle ... Prečo? ...). Počet položiek sme na základe predvýskumu zredukovali na osem.

Na zisťovanie subjektívnej pohody respondentov sme použili dve metodiky: Škálu emocionálnej habituálnej subjektívnej pohody (SEHP) a Škálu celkovej životnej spokojnosti (CZS). Škála emocionálnej habituálnej subjektívnej pohody (Džuka, Dalbert, 2002) zachytávajúca emocionálne komponenty subjektívnej pohody, pozostáva z dvoch subškál. Celkovo obsahuje 10 položiek, ktoré predstavujú pozitívne a negatívne emócie a telesné pocity. Respondenti určujú frekvenciu výskytu danej emócie alebo telesného pocitu na 6-stupňovej škále s odpoveďovým formátom: „takmer vždy“, „veľmi často“, „často“, „občas“, „málokedy“, „takmer nikdy“. Napr. položka č. 1 znie: „Ako často prežívate hnev?“ Pre pozitívne prežívanie je reliabilita vyjadrená Cronbachovým koeficientom 0.84, pre negatívne prežívanie 0.82. Škála celkovej životnej spokojnosti CZS je jednou z dvoch škál pôvodného nástroja Škála celkového rozpoloženia „Allgemeines Befinden“ (Dalbert, 1992) a zachytáva kognitívny komponent subjektívnej pohody. Tvorí ju 7 položiek a úlohou osoby je posúdiť, do akej miery sa na ňu daná položka hodí. Mieru súhlasu vyjadruje osoba na číselnej škále, pričom číslo 6 znamená „úplne sa hodí“, 5 znamená „vo veľkej miere sa hodí“, 4 znamená „trochu sa hodí“, 3 znamená „skôr sa nehodí“, 2 znamená „vo veľkej miere sa nehodí“ a 1 znamená „úplne sa nehodí“. Napr. položka č. 1 znie: „Môj život by mohol byť sotva šťastnejší, ako je“. Cronbachov koeficient pre túto škálu je 0.80.

Štatistické spracovanie údajov: Pred samotným štatistickým spracovaním údajov bolo pre nás kľúčovým určenie kongruencie, resp. inkongruencie hodnôt a cieľov.

Kľúčom na vyhodnotenie opisov cieľov v dotazníku na zisťovanie obsahu cieľov boli hodnoty zo Schwartzovho kruhového modelu hodnotového systému, ktorý je bližšie charakterizovaný v štúdiu Schusterová (2008). To znamená, že každé jedno doplnenie nedokončenej vety v dotazníku na zisťovanie cieľov sme konfrontovali s 10 hodnotovými typmi a zisťovali sme, pod ktorý hodnotový typ daný cieľ patrí. Každý cieľ osoby sme tak vyjadrili v podobe niektorého hodnotového typu z kruhového modelu hodnôt podľa Schwartz (1992). Napríklad, ak respondent doplnil nedokončenú vetu: „V najbližších dňoch sa budem usilovať ... nemyslieť na školu“, a zdôvodnil to: „Lebo sa blíži víkend a chcem sa zabaviť“, usúdili sme, že tento cieľ spadá pod hodnotový typ hedonizmus.

Pri určovaní hodnotového typu, pod ktorý daný cieľ patrí, sme sa riadili definíciami hodnotových typov a ich reprezentatívnych hodnôt, ktoré uvádza Schwartz (1992) a tiež konkrétnym znením položiek PVQ 40. Niekedy však bolo ťažké určiť, ktorým hodnotovým typom je daný cieľ sýtený. Preto sme sa riadili najmä zdôvodnením cieľa, ktoré osoba v dotazníku uviedla. Napr., ak študentka uviedla cieľ: „V najbližších dňoch urobím všetko, čo sa dá, aby som išla v lete do Anglicka“, bolo ťažké určiť, ku ktorému hodnotovému typu priradiť tento cieľ. Preto sme prihliadali na zdôvodnenie cieľa. Napr. ak bol tento cieľ zdôvodnený: „Lebo chcem spoznať novú krajinu a nenudiť sa cez prázdniny“, priradili sme ho k hodnotovému typu stimulácia, ktorý je definovaný hodnotami: odvaha (vyhľadávanie dobrodružstiev, riskovanie), premenlivý život (naplnený výzvami a zmenami) a vzrušujúci život (stimulujúce zážitky). Ak by bol tento cieľ zdôvodnený napríklad takto: „Lebo si chcem konečne zarobiť veľa peňazí a kúpiť si, čo chcem“, priradili by sme tento cieľ k hodnotovému typu moc, ktorý je definovaný aj hodnotou bohatstvo (materiálne vlastníctvo, peniaze).

Určovanie, pod ktorý hodnotový typ cieľa patria, realizoval aj ďalší nezávislý posudzovateľ. Kappa koeficient, ktorý vyjadruje mieru súhlasu medzi dvoma hodnotiteľmi, mal hodnotu 0.68, čo sa v praxi interpretuje ako veľmi dobrá zhoda posudzovateľov. Po získaní profilu cieľov osoby sme zisťovali, ktorý cieľ je prevládajúci (vyskytuje sa najčastejšie). Spracovaním údajov z dotazníka hodnotových orientácií sme u každej osoby získali priemerné skóre dosiahnuté v rámci každého z 10 hodnotových typov. Pre určovanie dominantného hodnotového typu sme zvolili štatistické kritérium. Z priemerov dosiahnutých každým respondentom vo všetkých 10 hodnotových typoch sme vypočítali priemernú hodnotu a k nej sme pripočítali štandardnú odchýlku od tohto priemeru. Potom sme za dominantné hodnotové typy považovali tie, u ktorých bola priemerná hodnota vyššia než uvedené štatistické kritérium. V druhom kroku sme prevládajúci cieľ osoby konfrontovali s profilom jej dominujúcich hodnôt. Zisťovali sme tak, či prevládajúce cieľ osoby sú kongruentné s jej dominantným hodnotovým typom. Prevládajúci hodnotový typ (resp. hodnotové typy) bol kongruentný s prevládajúcim cieľom vtedy, ak dominantný hodnotový typ v kruhovom modeli hodnôt (Schwartz, 1992) bol totožný, resp. susedil s hodnotovým typom, ktorým bol vyjadrený prevládajúci cieľ osoby. Rozhodli sme sa, že budeme brať do úvahy dva susediace hodnotové typy po oboch stranách dominantného hodnotového typu. Napr., ak prevládajúci cieľ spadal pod hodnotový typ konformita, bol kongruentný s dominantným hodnotovým typom osoby v tom prípade, ak dominantným hodnotovým typom osoby bol jeden z nasledujúcich typov: konformita (čo sme pracovne označili ako „úplný súlad“), tradícia alebo bezpečie (v tomto prípade išlo o „čiastočný súlad 1“), benevolencia alebo moc (išlo o „čiastočný súlad 2“). V prílohe 1 uvádzame frekvenciu úplného súladu, ako aj čiastočného súladu 1 a čiastočného súladu 2 pre všetky tri merania.

Takéto kritérium na určovanie kongruencie sme zvolili na základe Schwartzovho (1992) vysvetlenia vzťahov medzi hodnotovými typmi v jeho kruhovom hodnotovom systéme: Hodnoty, ktoré sú na kružnici umiestnené vedľa seba (napríklad bezpečie a tradícia), spolu korelujú kladne, kým protišľahlé hodnoty (napríklad bezpečie a stimulácia) sa teoreticky vylučujú a empiricky spolu korelujú záporne. Identifikovali sme tak 3 typy osôb:

- A. osoby, u ktorých boli prevládajúce ciele kongruentné s ich hodnotovou orientáciou,
- B. osoby, u ktorých boli prevládajúce ciele inkongruentné s ich hodnotovou orientáciou,
- C. osoby, u ktorých sa nedalo určiť, či ich prevládajúce hodnoty a ciele sú kongruentné alebo inkongruentné, a to z jedného z týchto dôvodov: 1. nebolo možné určiť prevládajúci cieľ osoby (rovnaký počet cieľov spadal pod 2 alebo viac hodnotových typov), 2. u osoby nebolo pri žiadnom hodnotovom type priemerné skóre väčšie ako zvolené štatistické kritérium (nedal sa určiť dominantný hodnotový typ), 3. u osoby bolo viacero dominantných hodnotových typov (splňajúcich štatistické kritérium) a nastala situácia, keď jeden z dominantných hodnotových typov bol kongruentný s prevládajúcim cieľom osoby a ďalší dominantný hodnotový typ bol inkongruentný s prevládajúcim cieľom osoby.

Osoby, u ktorých sa nedalo určiť, či ide o kongruenciu alebo inkongruenciu prevládajúcich hodnôt a cieľov, sme z ďalšieho testovania vylúčili.

Kognitívny komponent (celková životná spokojnosť) a emocionálne komponenty (pozitívne a negatívne prežívanie) subjektívnej pohody vstupovali do štatistickej analýzy ako závislé premenné a pracovali sme s ich priemerným skóre získaným v rámci jednotlivých škál, kde vyššie skóre predstavuje vyššiu úroveň celkovej životnej spokojnosti, častejšie prežívanie pozitívnych a negatívnych emócií. Nezávislou premennou bola kongruencia hodnotovej orientácie s prevládajúcim cieľom, ktorá mala dichotomický charakter.

VÝSLEDKY

Pri testovaní hypotéz, ktoré sa týkajú vzťahu kongruencie a inkongruencie prevládajúcich hodnôt a cieľov k subjektívnej pohode, sme porovnali dve skupiny vysokoškolákov v jednotlivých komponentoch subjektívnej pohody: skupinu s kongruentnými prevládajúcimi hodnotami a cieľmi a skupinu s inkongruentnými prevládajúcimi hodnotami a cieľmi. Štatistické testovanie sme realizovali pre každé z opakovaných meraní zvlášť.

Po vylúčení respondentov, u ktorých sa nedalo určiť, či ich prevládajúce hodnoty a ciele sú kongruentné alebo inkongruentné, zostalo v našej vzorke z prvého merania 167 osôb. Z tohto počtu bolo 70 osôb s kongruentnými prevládajúcimi hodnotami a cieľmi a 97 osôb s inkongruentnými prevládajúcimi hodnotami a cieľmi. Na testovanie významnosti rozdielov medzi skupinami sme vzhľadom na povahu a rozloženie údajov použili jednoduchú analýzu rozptylu. Výsledky ANOVY prezentujeme v tab. 1.

Podľa výsledkov prezentovaných v tabuľke 1 existujú medzi súbormi vysokoškolákov s kongruentnými a s inkongruentnými prevládajúcimi hodnotami a cieľmi štatisticky významné rozdiely v kvalite všetkých troch komponentov subjektívnej pohody. Všetky rozdiely medzi skupinami boli vysoko signifikantné ($p < 0.001$). V tab. 2 sú uvedené hodnoty priemerov, na základe ktorých možno zistiť, v prospech ktorej skupiny zistené rozdiely platia.

Tab. 1 Porovnanie vysokoškolákov s kongruentnými a s inkongruentnými prevládajúcimi hodnotami a cieľmi v komponentoch subjektívnej pohody – 1. meranie, ANOVA (n = 167)

závislá premenná	celková suma štvorcov	df	F
pozitívne prežívanie	109.74	166	43.77***
negatívne prežívanie	107.05	166	52.49***
celková životná spokojnosť	116.38	166	55.29***

Legenda: df – počet stupňov voľnosti, F – Fisherov test, *** – $p < 0.001$

Tab. 2 Deskriptívne charakteristiky porovnávaných skupín (1. meranie)

skupina	závislá premenná	X	s	rozpätie	skewness
kongruencia hodnôt a cieľov (n = 70)	pozitívne prežívanie	4.38	0.73	2.75 – 5.50	-0.35
	negatívne prežívanie	2.30	0.63	1.17 – 4.17	0.13
	celková životná spokojnosť	5.07	0.74	3.43 – 6.00	-0.30
inkongruencia hodnôt a cieľov (n = 97)	pozitívne prežívanie	3.63	0.73	1.50 – 5.00	-0.19
	negatívne prežívanie	3.09	0.75	1.67 – 4.17	0.09
	celková životná spokojnosť	4.22	0.72	2.86 – 6.00	0.09

Legenda: X – aritmetický priemer, s – štandardná odchýlka, skewness – zošikmenie

Na základe údajov uvedených v tab. 2 môžeme konštatovať, že vysokoškoláci s kongruentnými hodnotami a cieľmi dosiahli významne vyššie hodnoty v pozitívnom prežívaní ($X = 4.38$) ako vysokoškoláci s inkongruentnými hodnotami a cieľmi ($X = 3.63$). Vysokoškoláci s inkongruentnými hodnotami a cieľmi dosiahli významne vyššie hodnoty v negatívnom prežívaní ($X = 3.09$) ako vysokoškoláci s kongruentnými hodnotami a cieľmi ($X = 2.30$). Vysokoškoláci s kongruentnými hodnotami a cieľmi dosiahli významne vyššie hodnoty v celkovej životnej spokojnosti ($X = 5.07$) ako vysokoškoláci s inkongruentnými hodnotami a cieľmi ($X = 4.22$).

Rovnaký spôsob overovania hypotéz sme zopakovali aj pri údajoch získaných z druhého merania. Kvôli nestabilite v kategorizácii respondentov (ten istý respondent nemusel mať kongruentné resp. inkongruentné hodnoty a ciele vo všetkých meraniach) nebolo možné použiť ANOVU s opakovanými meraniami rovnakých premenných. Na testovanie významnosti rozdielov v subjektívnej pohode medzi skupinou vysokoškolákov s kongruentnými prevládajúcimi hodnotami a cieľmi a skupinou vysokoškolákov s inkongruentnými prevládajúcimi hodnotami a cieľmi sme teda použili opäť jednoduchú analýzu rozptylu. Výsledky ANOVY prinášame v tab. 3.

Tab. 3 Porovnanie vysokoškolákov s kongruentnými a s inkongruentnými prevládajúcimi hodnotami a cieľmi v komponentoch subjektívnej pohody – 2. meranie, ANOVA (n = 144)

závislá premenná	celková suma štvorcov	df	F
pozitívne prežívanie	93.27	143	23.12***
negatívne prežívanie	105.81	143	22.96***
celková životná spokojnosť	108.25	143	23.16***

Legenda: df – počet stupňov voľnosti, F – Fisherov test, *** – $p < 0.001$

Výsledky štatistického testovania údajov z druhého merania, zobrazené v tab. 3, poukazujú na to, že porovnávané skupiny sa líšili v kvalite všetkých troch komponentov subjektívnej pohody. Všetky rozdiely medzi skupinami boli vysoko signifikantné ($p < 0.001$). V tab. 4 sú uvedené hodnoty priemerov, na základe ktorých možno zistiť, v prospech ktorej skupiny zistené rozdiely platia.

Tab. 4 Deskriptívne charakteristiky porovnávaných skupín (2. meranie)

skupina	závislá premenná	X	s	rozpätie	skewness
kongruencia hodnôt a cieľov (n = 71)	pozitívne prežívanie	4.36	0.72	2.50 – 5.50	-0.61
	negatívne prežívanie	2.32	0.72	1.33 – 4.50	0.49
	celková životná spokojnosť	4.99	0.89	2.29 – 6.00	-0.88
inkongruencia hodnôt a cieľov (n = 73)	pozitívne prežívanie	3.76	0.78	1.50 – 5.25	-0.29
	negatívne prežívanie	2.96	0.88	1.33 – 4.17	-0.01
	celková životná spokojnosť	4.34	0.71	3.14 – 6.00	-0.02

Legenda: X – aritmetický priemer, s – štandardná odchýlka, skewness – zošikmenie

Na základe údajov uvedených v tab. 4 môžeme konštatovať, že vysokoškooláci s kongruentnými hodnotami a cieľmi dosiahli významne vyššie hodnoty v pozitívnom prežívaní ($X = 4.36$) ako vysokoškooláci s inkongruentnými hodnotami a cieľmi ($X = 3.76$). Vysokoškooláci s inkongruentnými hodnotami a cieľmi dosiahli významne vyššie hodnoty v negatívnom prežívaní ($X = 2.96$) ako vysokoškooláci s kongruentnými hodnotami a cieľmi ($X = 2.32$). Vysokoškooláci s kongruentnými hodnotami a cieľmi dosiahli významne vyššie hodnoty v celkovej životnej spokojnosti ($X = 4.99$) ako vysokoškooláci s inkongruentnými hodnotami a cieľmi ($X = 4.34$).

V rámci overovania stanovených hypotéz sme štatisticky spracovali aj údaje získané z tretieho merania. Významnosť rozdielov v subjektívnej pohode medzi oboma skupinami vysokoškoolákov v treťom meraní sme testovali pomocou jednoduchej analýzy rozptylu. Výsledky ANOVY prezentujeme v tab. 5.

Tab. 5 Porovnanie vysokoškoolákov s kongruentnými a s inkongruentnými prevládajúcimi hodnotami a cieľmi v komponentoch subjektívnej pohody – 3. meranie, ANOVA (n = 162)

závislá premenná	celková suma štvorcov	df	F
pozitívne prežívanie	112.86	161	64.78***
negatívne prežívanie	123.16	161	63.20***
celková životná spokojnosť	127.74	161	48.63***

Legenda: df – počet stupňov voľnosti, F – Fisherov test, *** – $p < 0.001$

Aj výsledky prezentované v tab. 5 ukazujú, že rozdiely v každom komponente subjektívnej pohody medzi skupinou vysokoškoolákov s kongruentnými prevládajúcimi hodnotami a cieľmi a skupinou vysokoškoolákov s inkongruentnými prevládajúcimi hodnotami a cieľmi, boli štatisticky významné. Všetky rozdiely medzi skupinami boli vysoko signifikantné ($p < 0.001$). V tab. 6 sú uvedené hodnoty priemerov, na základe ktorých možno zistiť, v prospech ktorej skupiny zistené rozdiely platia.

Tab. 6 Deskriptívne charakteristiky porovnávaných skupín (3. meranie)

skupina	závislá premenná	X	s	rozpätie	skewness
kongruencia hodnôt a cieľov (n = 75)	pozitívne prežívanie	4.47	0.62	2.50 – 5.50	-0.72
	negatívne prežívanie	2.24	0.69	1.17 – 3.50	0.11
	celková životná spokojnosť	5.07	0.79	3.14 – 6.00	-0.56
inkongruencia hodnôt a cieľov (n = 87)	pozitívne prežívanie	3.58	0.78	2.25 – 5.00	-0.07
	negatívne prežívanie	3.17	0.79	1.50 – 5.17	0.24
	celková životná spokojnosť	4.21	0.78	3.00 – 6.00	0.25

Legenda: X – aritmetický priemer, s – štandardná odchýlka, skewness – zošikmenie

Na základe údajov uvedených v tab. 6 môžeme konštatovať, že vysokoškooláci s kongruentnými hodnotami a cieľmi dosiahli významne vyššie hodnoty v pozitívnom prežívaní ($X = 4.47$) ako vysokoškooláci s inkongruentnými hodnotami a cieľmi ($X = 3.58$). Vysokoškooláci s inkongruentnými hodnotami a cieľmi dosiahli významne vyššie hodnoty v negatívnom prežívaní ($X = 3.17$) ako vysokoškooláci s kongruentnými hodnotami a cieľmi ($X = 2.24$). Vysokoškooláci s kongruentnými hodnotami a cieľmi dosiahli významne vyššie hodnoty v celkovej životnej spokojnosti ($X = 5.07$) ako vysokoškooláci s inkongruentnými hodnotami a cieľmi ($X = 4.21$).

V prílohe 2 pre doplnenie informácií uvádzame hodnotové preferencie vysokoškoolákov, teda ich priemernú orientáciu na jednotlivé hodnotové typy. V stĺpci „celkový priemer“ sú hodnotové typy zoradené podľa miery ich dominance. Vysokoškooláci sa celkovo najviac orientovali na hodnotové typy univerzalizmus, sebaurčenie a benevolencia. V prílohe 3 podobným spôsobom uvádzame cieľové preferencie vysokoškoolákov (frekvencie najčastejšie sa vyskytujúcich cieľov premenených na hodnotové typy). K trom najčastejšie sa vyskytujúcim hodnotovým typom, pod ktoré spadali konkrétne ciele, patrili úspech, benevolencia a bezpečie.

DISKUSIA

Ako sme už uviedli vyššie, pre našu predstavu, že kongruencia a inkongruencia hodnôt a cieľov bude mať dôsledky pre subjektívnu pohodu, sme nemali oporu v zdrojoch, ktoré by priamo skúmali vzťah týchto premenných. Napriek tomu, niektoré teoretické aj empirické štúdie poskytovali indície pre náš predpoklad a sú relevantné k našim zisteniam. Napr. Diener, Suh a Oishi (1997) vo svojej teoretickej štúdiu uvádzajú, že subjektívna životná pohoda prinajmenšom sčasti závisí od napĺňania jedincových cieľov, ktoré sú zasa závislé od jeho hodnôt. Ak subjektívna pohoda jedinca závisí od zapojenia sa do aktivít, ktoré sú kongruentné s jeho hodnotami, potom subjektívna pohoda nemôže byť ponímaná ako jednoduchá forma hedonizmu, ktorý vyplýva len z telesnej príjemnosti. Namiesto toho, subjektívna pohoda a špeciálne spokojnosť so životom s vysokou pravdepodobnosťou reflektuje napĺňanie jedincových hodnôt a cieľov a zahŕňa jedincovo hľadanie zmysluplnosti života. Subjektívnu pohodu považujú títo autori za široké meradlo kvality života, pretože reflektuje hlbšie hodnoty za hranicou fyzickej príjemnosti a prchavých emócií. Subjektívnu pohodu chápajú ako stav (stupeň), ktorý súvisí s napĺňaním hodnôt jedinca.

Diener (2007) zovšeobecňuje doterajšie názory o vplyve hodnôt a cieľov na subjektívnu pohodu. Uvádza, že hodnoty ľudí ovplyvňujú ich ciele, ktoré si vo-

lia. Napr. človek, ktorý pripisuje veľkú hodnotu životnému prostrediu, si stanoví cieľ recyklovať odpad. Človek, ktorý si stanoví ciele, ktoré sú konzistentné s jeho hodnotami, bude zažívať menej vnútorných konfliktov. Subjektívna pohoda ľudí môže byť zvýšená do tej miery, do akej pracujú na cieľoch, ktoré sú v súlade s ich hodnotami, a do akej sú schopní urobiť pokrok k naplneniu týchto cieľov. Podľa Sheldona (2001) spôsobuje nenaplnenie životných cieľov osoby prežívanie osamelosti, depresie, odcudzenie a stratu nádeje. Životný cieľ definuje Sheldon užšie ako hodnoty, pretože životný cieľ, hoci súvisí s hodnotami, je užšie spojený so životnými zámermi konkrétneho jedinca a zároveň ho definuje ako pojem širší než jednorázové či krátkodobé ciele, pretože životné ciele môžu pretrvávajúť v živote jedinca dlhodobo.

Spomenieme tiež niektoré empirické štúdie relevantné k našim zisteniam. Napr. Oishi a kol. (1999) vytvorili model, v ktorom hodnoty vystupujú ako moderátory subjektívnej pohody. Svojimi empirickými zisteniami potvrdili predpoklad, že vzťah medzi participáciou jedinca na aktivitách a jeho pocitom spokojnosti bude moderovaný jedincovou hodnotovou orientáciou. Napr., čím bol pre jedinca dôležitejší hodnotový typ moc (podľa Schwartzovho modelu hodnotového systému), tým väčšiu spokojnosť jedinec prežíval v aktivitách, súvisiacich s týmto hodnotovým typom. Táto spokojnosť súvisela aj s celkovou životnou spokojnosťou jedinca. 23-dňová štúdia diárov ukázala, že intraindividuálne zmeny v životnej spokojnosti boli silne ovplyvnené stupňom úspechu v oblastiach, ktoré boli relevantné k jedincovým hodnotám. Táto štúdia vyzdvihuje význam individuálnych rozdielov v kvalitatívnych aspektoch subjektívnej pohody. Podobne Brunstein, Schultheiss a Grassman (1998) zistili, že len progres smerom k cieľom, ktoré sú kongruentné s motívmi (viac alebo menej uvedomovanými) má vzťah k subjektívnej pohode. Podľa zistení týchto autorov, snaha dosiahnuť ciele inkongruentné s motívmi viedla k zníženiu emocionálnej subjektívnej pohody. Aj Boehnke, Fuss a Rupf (2001) uvádzajú výsledky empirickej štúdie, podľa ktorých u jedinca, ktorý má v istej situácii pocit, že udalosti a ciele (o ktorých predpokladajú, že vyplývajú z relevantných hodnôt) nie sú v súlade, sa zvýši miera obáv a zníži sa jeho subjektívna pohoda.

V našom výskume sme nezistovali, do akej miery osoby participujú na aktivitách vedúcich k naplneniu hodnôt, a do akej miery sa im ciele darí naplňať. Zaujímali sme sa len o to, aké ciele si osoby kladú. Podľa našich výsledkov sa zdá, že vzťah cieľov k subjektívnej pohode je oveľa komplexnejší, nejde len o to, či je cieľ dosahovaný. Ciele musia byť primerané kontextu jedincovho života. Naše výsledky ukazujú, že aj kongruencia, resp. inkongruencia ešte len plánovaných konkrétnych činností (cieľov) a hodnotovej orientácie jedinca má vzťah k subjektívnej pohode. Napriek tomu by bolo zaujímavé, ak by sme u osôb z našej výskumnej vzorky skúmali v priebehu času subjektívnu pohodu nielen v súvislosti so zmenami v obsahu cieľov a v ich kongruencii, resp. inkongruencii s hodnotami, ale aj v súvislosti s úspešnosťou, s akou sa osobám stanovené ciele darí naplňať. Okrem toho, keďže v našom prípade išlo o príležitostný výber, vzťah kongruencie a inkongruencie k subjektívnej pohode by bolo vhodné preskúmať na širšej a reprezentatívnej vzorke. Zaujímavé by potom bolo analyzovať výskumné zistenia, týkajúce sa vzťahu kongruencie a inkongruencie k subjektívnej pohode, aj v súvislosti s vekom, rodom, osobnostnými črtami, copingovými stratégiami atď. Komplexnejší pohľad na subjektívnu pohodu v súvislosti s cieľmi a hodnotami by mohol poskytnúť aj kvalitatívny výskum. Zaujímavé by bolo zisťovať odpovede na otázky: Čo osobu núti stanoviť si ciele inkongruentné s jej hodnotovou orientáciou? Akú funkciu to

plní? Čo sa deje so subjektívnou pohodou osoby v priebehu času, ak sa jej darí, resp. nedarí naplniť ciele inkongruentné s jej hodnotovou orientáciou? a pod.

LITERATÚRA

- Bandura, A. (1997): *Self-efficacy: The exercise of control*. New York, W. H. Freeman and Co. Publishers.
- Boehnke, K., Stromberg, C., Regmi, M. P., Richmond, B. O., Chandra, S. (1998): Reflecting the world „out there“: A cross-cultural perspective on worries, values and well-being. *Journal of Social and Clinical Psychology* 17, 2, 227-247.
- Boehnke, K., Fuss, D., Rupp, M. (2001): Values and well-being: The mediating role of worries. In: Schmuck, P., Sheldon, K. (Eds.): *Life goals and well-being: towards a positive psychology of human striving*. Göttingen, Toronto, Bern, Hogrefe and Huber Publishers, 85-101.
- Brunstein, J. C. (1993): Personal goals and subjective well-being: A longitudinal study. *Journal of Personality and Social Psychology* 65, 5, 1061-1070.
- Brunstein, J. C., Schultheiss, O. C., Grassman, R. (1998): Personal goals and emotional well-being: The moderating role of motive dispositions. *Journal of Personality and Social Psychology* 75, 494-508.
- Cohen, P., Cohen, J. (2001): Life values and mental health in adolescence. In: Schmuck, P., Sheldon, K. (Eds.): *Life goals and well-being: towards a positive psychology of human striving*. Göttingen, Toronto, Hogrefe and Huber Publishers, Bern, 167-181.
- Dalbert, C. (1992): Subjektives Wohlbefinden junger Erwachsener: Theoretische und empirische Analysen der Struktur und Stabilität. *Zeitschrift für Differentielle und Diagnostische Psychologie* 13, 207-220.
- Diener, E. (1984): Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95, 542-575.
- Diener, E. (2007): Frequently asked questions (FAQ's) about subjective well-being (Happiness and Life Satisfaction). (Vyhľadané 29.7.2007 na www.psych.uiuc.edu/~ediener/faq.html)
- Diener, E., Fujita, F. (1995): Resources, personal strivings, and subjective well-being: A nomothetic and idiographic approach. *Journal of Personality and Social Psychology* 68, 5, 926-935.
- Diener, E., Suh, E., Oishi, S. (1997): Recent findings on subjective well-being. *Indian Journal of Clinical Psychology* 24, 25-41.
- Džuka, J., Dalbert, C. (2002): Vývoj a overenie validity škál emocionálnej habituálnej subjektívnej pohody (SEHP). *Československá psychologie* 46, 3, 234-250.
- Emmons, R. A. (1986): Personal strivings: An approach to personality and subjective well-being. *Journal of Personality and Social Psychology* 51, 5, 1058-1068.
- Feather, N. T. (1995): Values, valences and choice: The influence of values on the perceived attractiveness and choice of alternatives. *Journal of Personality and Social Psychology* 68, 6, 1135-1151.
- Hnilica, K. (2000): Konflikt hodnot a kvalita života. *Československá psychologie* 44, 5, 385-403.
- Chulef, A. S., Read, S. J., Walsh, D. A. (2001): A hierarchical taxonomy of human goals. *Motivation and Emotion*, 25, 3, 191-232.
- Karoly, P. (1991): Goal systems and health outcomes across the life span: A proposal. In: Schroeder, H. (Ed.): *New direction in health psychology assessment*. New York, Hemisphere Publishing Corp. 65-93.
- Kasser, T., Ryan, R. M. (1993): A dark side of the American dream: Correlates of financial success as a central life aspiration. *Journal of Personality and Social Psychology* 65, 410-422.
- Kasser, T., Ryan, R. M. (1996): Further examining the American dream: Differential correlates of intrinsic and extrinsic goals. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22, 3, 280-287.
- Katz, I., Hass, R. G. (1988): Racial ambivalence and American value conflict: Correlational and priming studies of dual cognitive structures. *Journal of Personality and Social Psychology* 55, 893-905.
- Lapierre, S., Bouffard, L., Bastin, E. (1997): Personal goals and subjective well-being in later life. *The International Journal of Aging and Human Development*, 45, 1, 287-303.
- Oishi, S., Diener, E., Suh, E., Lucas, R. E. (1999): Values as a moderator in subjective well-being. *Journal of Personality*, 67, 157-182.
- Omodei, M. M., Wearing, A. J. (1990): Need satisfaction and involvement in personal projects: Toward an integrative model of subjective well-being. *Journal of Personality and Social Psychology* 59, 4, 762-769.

- Rohan, M. J. (2000): A rose by any name? The values construct. *Personality and Social Psychology Review* 4, 3, 255-277.
- Rokeach, M. (1973): *The nature of human values*. New York, Free Press.
- Sagiv, L., Schwartz, S. H. (2000): Value priorities and subjective well-being: Direct relations and congruity effects. *European Journal of Social Psychology* 30, 177-198.
- Sheldon, K. (2001): The self-concordance model of healthy goal striving: When personal goals correctly represent the person. In: Schmuck, P., Sheldon, K. (Eds.): *Life Goals and Well-Being: Towards a Positive Psychology of Human Striving*. Seattle, Hogrefe & Huber, 18-37.
- Sheldon, K. M., Kasser, T. (1995): Coherence and congruence: Two aspects of personality integration. *Journal of Personality and Social Psychology* 68, 3, 531-543.
- Schusterová, N. (2007): Vzťah hodnôt, cieľov a subjektívnej pohody. *Československá psychologie* 51, 1, 48-57.
- Schusterová, N. (2008). Konštrukt „hodnota“ v psychologickom ponímaní. *Československá psychologie* 52, 3, 265-275.
- Schwartz, S. H. (1992): Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. In: Zanna, M. P. (Ed.): *Advances in experimental social psychology*. San Diego, Academic, 24, 1-65.
- Schwartz, S. H. (2000): *Portraits Value Questionnaire 40 (PVQ 40)*. Jerusalem, The Hebrew University of Jerusalem.
- Schwartz, S. H. (2003): A proposal for meaning value orientations across Nations. Chapter 7 in the questionnaire development package of the European Social Survey. (Vyhľadané 30.6.2007 na http://naticent02.uuhost.uk.uu.net/questionnaire/questionnaire_development/chapter_07.doc)
- Strömberg, C., Boehnke, K. (2001): Person/society value congruence and well-being: The role of acculturation strategies. In: Schmuck, P., Sheldon, K. (Eds.): *Life goals and well-being: towards a positive psychology of human striving*. Göttingen, Toronto, Bern, Hogrefe and Huber Publishers, 37-57.

SÚHRN

Táto štúdia prináša poznatky z oblasti subjektívnej pohody so zameraním na hodnoty a ciele. Na vzorke 234 vysokoškoláčok (89.7%) a vysokoškolákov (10.3%) z Pedagogickej fakulty PU v Prešove bol overovaný vzťah kongruencie a inkongruencie hodnôt a cieľov k subjektívnej pohode. Priemerný vek respondentov bol 21.1 rokov, so štandardnou odchýlkou 1.23. Výskumnými nástrojmi boli Dotazník hodnotových orientácií (PVQ 40), pre účely výskumu zostavený dotazník na zisťovanie cieľov, Škála emocionálnej habituálnej subjektívnej pohody (SEHP) a Škála celkovej životnej spokojnosti (CZS). Z analýzy výsledkov vyplýva, že osoby s kongruentnými hodnotami a cieľmi prežívali väčšiu subjektívnu pohodu ako osoby s inkongruentnými hodnotami a cieľmi, pričom rozdiely boli vysoko signifikantné pre afektívnu oblasť (pozitívne prežívanie a negatívne prežívanie), ako aj pre kognitívnu oblasť subjektívnej pohody (spokojnosť so životom).

Príloha 1: Počet vysokoškolákov s úplnou a čiastočnou kongruenciou hodnôt a cieľov

meranie	úplný súlad	čiastočný súlad 1	čiastočný súlad 2	kongruencia spolu
1.	51	13	6	70
2.	54	12	5	71
3.	48	16	11	75

- úplný súlad: dominantný hodnotový typ v kruhovom modeli hodnôt bol totožný s hodnotovým typom, ktorým bol vyjadrený prevládajúci cieľ osoby
- čiastočný súlad 1: dominantný hodnotový typ priamo susedil s hodnotovým typom, ktorým bol vyjadrený prevládajúci cieľ osoby
- čiastočný súlad 2: dominantný hodnotový typ sa nachádzal 2 miesta od hodnotového typu, ktorým bol vyjadrený prevládajúci cieľ osoby

Príloha 2: Hodnotové preferencie vysokoškolákov (priemerná orientácia na hodnotové typy)

hodnotový typ	1. meranie	2. meranie	3. meranie	celkový priemer
univerzalizmus	4.21 (1)	4.18 (1)	4.18 (1)	4.19 (1)
sebaurčenie	4.19 (2)	4.17 (2)	4.16 (2)	4.17 (2)
benevolencia	4.11 (3)	4.11 (3)	4.11 (3)	4.11 (3)
hedonizmus	4.07	4.02	4.01	4.03 (4)
konformita	3.93	3.91	3.95	3.93 (5)
bezpečie	3.94	3.94	3.92	3.93 (5)
úspech	3.89	3.91	3.82	3.87 (7)
moc	2.91	2.87	2.77	2.85 (8)
stimulácia	3.76	3.76	3.74	3.76 (9)
tradícia	3.67	3.64	3.67	3.66 (10)

Príloha 3: Cieľové preferencie vysokoškolákov (najčastejšie sa vyskytujúci cieľ premenený na hodnotový typ):

cieľ (hodnotový typ)	1. meranie	2. meranie	3. meranie	spolu
úspech	55 (1)	53 (1)	62 (1)	170 (1)
benevolencia	34 (2)	35 (2)	27 (3)	96 (2)
bezpečie	24	24 (3)	31 (2)	79 (3)
hedonizmus	25 (3)	22	20	67 (4)
konformita	14	16	21	51 (5)
sebaurčenie	7	11	9	27 (6)
tradícia	8	4	4	16 (7)
moc	3	0	1	4 (8)
stimulácia	1	1	0	2 (9)
univerzalizmus	0	0	0	0 (10)
bez prevládajúceho cieľa	63	68	59	190

Copyright of *Ceskoslovenska Psychologie* is the property of Institute of Psychology of the Academy of Sciences and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.